

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת תזריע מצרע, תשס"ז
מספר 700

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

המשמעות הסמלית של עץ הארז

טהרת המצורע כוללת שימוש בעץ ארז (יד:ד-ה). על פי מדרש תנחומא, גובהו הניכר של הארז ותפארתו מסמלים את תופעת "גסות רוח" הראויה לעונש נגע הצרעת (פרשת מצורע, פסקה ג'): ועץ הארז אין גבוה ממנו לפי שהגביה עצמו כארז באה עליו הצרעת. דבר אחר אמר רבי שמעון בן אלעזר על גסות הרוח הצרעת באה.¹

בחינת הכתובים המתארים את הארז מלמדת את משמעותו הסמלית,² שכן ההתבוננות בטבע בכלל ובתפארת הארזים בפרט מאפשרת להפיק הדרכות להנהגות חברתיות בדרכי חכמה ומוסר³ באמצעות כלי ההמחשה "האנשה"⁴. בכתובים אחדים במקרא, תפארת הארז הניכרת למרחקים היא דוגמה לצמחייה אידיאלית.⁵ חוסנם של הארזים מסביר את עובדת היותם תשתיות למקדשים ולארמונות מלכות⁶ ואת

¹ **מדרש תנחומא** (מהדורת אשכול), ירושלים תשל"ב, עמ' תקנח. כיוצא בזה פירוש רש"י על ויק' יד:ד. רעיון זה מובא גם באיוב לה:יא: "מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יחכמו". רעיון זה הוא יסוד למשלים מעולם החי והצומח. ראו בהרחבה: י' פליקס, **טבע וארץ בתנ"ך, פרקים באקולוגיה מקראית**, ירושלים תשנ"ב; א"א שמש, "בין האדם והעץ; מוטיב רעיוני-ספרותי, או יותר מכך הדמיון", בתוך **מאמרים ומחקרים בתורה ובמדעי היהדות לזכרו של הרב משה חיים הלוי קצנלבוגן** (קובץ מאמרים. ערך: י"א הלוי מובשוביץ), ירושלים תשס"א, עמ' רסב-רסח.

² על שלמה נאמר: "וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יצא בקיר" (מל"א ה:יג). פסוק זה מעיד על הגרעין ההיסטורי של חכמת שלמה שחלקה השתמר בספר משלי. ראו בהרחבה נ' שצופק, "בית היוצר של ספרות החכמה", בתוך: **משלי, עולם התנ"ך** (נ' שצופק, עורכת), תל אביב תשנ"ו, עמ' 26-28, ובעיקר בעמ' 27. מחקר ספציפי בעניין זה ראו אצל ב' מזר, "וידבר על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הדגים", בתוך: **ספר שמואל ייבין; מחקרים במקרא, ארכיאולוגיה, לשון, ותולדות ישראל, מוגשים לר בהגיעו לשיבה** (קובץ מאמרים) (ש' אברמסקי, עורך), ירושלים תשל"ל, עמ' 357-351. לדבריו, "אין גם ספק בדבר, שהיו נוהגים להשמיע משלים וחידות בהזדמנויות חגיגיות ובמשתאות, ויש והממשל משלים היה מלווה דבריו בנגינה" (עמ' 355). על חקר חידות ומשלים, מתודולוגיה וסקירת ספרות ראו י' זקוביץ, **אביעה חידות מני קדם, חידות וחלומות חידה בסיפורת המקראית**, תל אביב תשס"ו.

³ על פי האמור בספרות המחקר, המונח: "האנשה" הוא אמצעי ספרותי יעיל לחידוד מסרים. ראו אצל: C.W. Miller, "Reading Voices: Personification, Dialogism, and the Reader of Lamentations 1", *Biblical Interpretation*, 9,2001, p. 393: "Both Speakers, in other words, are personification, who are given their existence by the poet".

בהרחבה אצל: J.J. Paxon, *The Poetics of Personification*, Cambridge, 1994, pp. 35-62. דומה לזה המשל על הצדיק "כארז בלבנון" (תה' צב:יג) השתול "כבית ה'" (שם יד).⁵

הזכרתם בראש רשימת העצים המפארים את המדבר הפורח באחרית הימים: "אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן, אשים בערבה ברוש תדהר ותאשור יחדו" (יש' מא:ט). לדעת מזור,⁷ עקב חוסנם וגובהם, עצי הארזים נקשרים יותר מכל עץ אחר לצמחיית "גן ה'" (גן עדן): "כאהלים נטע ה' כארזים עלי מים" (במ' כד:ו), "ארזי א-ל" (תה' פ:יא), "ישבעו עצי ה' ארזי לבנון אשר נטע" (שם קד:טז).

נוסף לכך, עולה מתוך שתי נבואות ביחזקאל, שתפארת הארז מסמלת מלוכה:⁸ "צמרת הארז" (יז:ג) היא משל ל"זרע המלוכה" (שם:ג), ומלך מצרים ומלך אשור דומים לארז (לא:ב-ג). בנבואה זו הארז משובח מאוד כעץ המובחר בגן עדן: "כל עץ בגן א-להים לא דמה אליו כיפיו יפה עשיתו ברב דליותו ויקנאהו כל עצי עדן אשר בגן הא-להים... אל מי דמית ככה ככבוד ובגדל בעצי עדן" (שם:ח-ט,יח). רעיון זה רמוז גם בנבואת ירמיהו על יהויקים: "התמלך כי אתה מתחרה (מתפאר)⁹ בארז" (כב:טו). הופמן מבאר:¹⁰

נראה שהנביא מצטט כאן פתגם דוגמת זה ששלח יהואש לאמציה: 'החוח אשר בלבנון שלח אל הארז אשר בלבנון לאמר תנה את בתך לבני לאשה' (מל"ב יד:ט).¹¹ הארז נתפס כמלך העצים ומכאן דימוי בית המלוכה לארז.¹²

בנבואות הללו נענשו המלכים החסונים הדומים לארז על חטאיהם המוסריים והודחו ממעמדם. כוחם ותפארתם כארזים לא עמד להם ביום פקודה.¹³

תפארת הארז המסמלת מלוכה מופיעה גם בספרות חז"ל, למשל דברי ר' ישמעאל: "וכשהוא מושל את המלכויות אינו מושל אותם אלא בארזים" (מכילתא דרבי ישמעאל, מסכתא שירה פסקה ו),¹⁴ ובפסיקתא רבתי:¹⁵ "ארז בלבנון מלך בעולם".¹⁶

⁷ ארזי הלבנון שימשו תשתית למקדש הראשון (מל"א ה:כב-כג; ו:ט; טו:יח, דה"ב א-ז) ולמקדש השני (עז' ג:ז). ג' ביגר ונ' ליפשיץ סוקרים שימושים בארזים בבניית מקדשים, ארמונות, בתי כנסת ומסגדים ("אתן במדבר ארז, שטה והדס ועץ שמן, אשים בערבה ברוש, תדהר ותאשור יחדו" [יש' מא:ט] – על נס הפרחת השממה במקרא", בית מקרא מג (תשנ"ח), עמ' 170-171. על רעיון הארז במקדש ראו י' רוזנברג, "זכריה י"א פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך", בתוך: שיחות בספר זכריה, מבחר שיחות ששודרו בקול ישראל במסגרת פרקי היום בתנ"ך, <http://www.daat.co.il/daat/tanach/trayasar/zehari15.htm>, עמ' 13.

⁸ י' אריאל, עוז וענוה, עיונים ביהושע ושופטים, חיספין תשנ"ה, עמ' 257. לדבריו, לפי "משל יותם" הארז הוא מלך העצים, וזה נימוקו: "ארז הלבנון, שהוא מלך העצים ללא עוררין. הארז ראוי בגובה קומתו, חוסנו וצלו המרובה להכניס תחתיו את כל העצים ולהעניק להם חסות וביטחון. הארז שאינו עץ פרי מיטיב לנוע, הוא אינו עסוק בהבשלת פרי ואינו טעון בו, אלא פנוי לחוש במה שקורה סביבו... ולכן הוא מתאים למלך". היבט אחר של רעיון זה ראו במאמרי "זיהוי מלך העצים – עיון בפרשת יותם", באתר המכללה האקדמית אשקלון, תשס"ד: www.ash-college.ac.il/lib/parasha/TuBesh2.doc. אין מקום להאריך בסיפור זה במסגרת מצומצמת זו.

⁹ זהו לשון התחרות, כמו "אל תתחר במרעים" (תה' לו:א; משלי כד:יט). משמעות ההתחרות בנבואה זו היא בניית בניין מפואר מארזים. ראו י' הופמן, ירמיה עם מבוא ופירוש: פרקים א-כה (מקרא לישראל), ירושלים תשס"א, עמ' 456-457.

¹⁰ י' הופמן, שם, עמ' 456.

¹¹ פסוק דומה מופיע גם בדה"ב כה: יז-יח.

¹² הדוגמה שמביא הופמן מחדדת את אבסורד ההשוואה בין מלך רב עצמה למלך חלש המתגאה בכוחו הדל. כך עולה מהמשך הנבואה המגנה את יהויקים (יר' כב:יח-ל). פסוקים אחדים קודם לכן מופיע רעיון דומה המנבא החרבת בתי ארזים של מלכים חוטאים: "וקדשתי עליך משחתים איש וכליו, וכתרו מבחר ארזיך והפילו על האש" (שם ז). בפרק יז ביחזקאל הארז החוטא יבש במשל (פס' ט-י), והמלכות נחרבת בנמשל (שם יא-יז). על חשיבותו של רעיון נפילת הארז בנבואת יחזקאל המדמה את מלך אשור ואת פרעה מלך מצרים לארזים ראו בהרחבה אצל ר' כשר, יחזקאל עם מבוא ופירוש: פרקים כה-מח (מקרא לישראל), ירושלים תשס"ד, עמ' 597-598, 600. דומה לרעיון זה תיאור נפילת הכנענים בנבואת עמוס: "ואנכי השמדתי את האמרי מפניהם אשר כגבה ארזים גָּבְהוּ וחסן הוא כאלונים, ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת" (עמוס ב:ט).

¹³ מכילתא דרבי ישמעאל (מהדורת ח"ש הורוויץ, י"א רבין), ירושלים תש"ל,² עמ' 137.

¹⁴ פסיקתא רבתי (מהדורת מ' איש שלום), תל אביב תשכ"ג, פרשה ל"ג (עמ' קנ"ו).

¹⁵ י' רוזנסון, "ארז הלבנון – הפסוק, המדרש והמציאות", חלמיש 1 (תשמ"ה), עמ' 12-24. הנ"ל דן שם ברעיון הארז במגוון מדרשי חז"ל.

מן האמור לעיל עולה שתפארתו של הארז מכשירה אותו למלוך בזכות חוסנו. ואולם עיון בנבואות המדמות את המלכים לארזים מעלה עוד רעיון: המלך הנראה מפואר בראשית ימיו ומראהו מרשים כשאויל שהיה ראוי למלוך: "בחור וטוב ואין איש מבני ישראל טוב ממנו משכמו ומעלה גב'ה מכל העם" (שמ"א ט:ב),¹⁷ עלול ליפול ממעמדו על אף "מראהו ו.. גב'ה קומתו" (שם טז:ז). וכך גם בפרשתנו, בעניין נגע הצרעת: גם גס הרוח עלול לספוג נגע, "כי לא לעולם חסן ואם נזר לדור דור" (משלי כז:כד).

ד"ר עמיחי נחשון
 המרכז ללימודי יסוד
 המכללה האקדמית אשקלון

¹⁷ חוסן המנהיג אינו הקריטריון היחיד לבחירת מנהיג, כנזכר בסיפור שמואל: "כי לא אשר יראה האדם כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב" (שמ"א טז:ז), אולם אפשר להבין מסיפור המלכת שאול על התרומה (החלקית) של חוסנו למעמדו כמנהיג לאומי.